

СИВАНЕНКО Геннадій, к. е. н., ст. викладач кафедри
торговельного підприємництва КНТЕУ

БІЗНЕС–КЛІМАТ ЯК ПЕРЕДУМОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Досліджено сучасний стан і вплив останніх регуляторних актів на малий і середній бізнес в Україні, розглянуто успішний досвід окремих зарубіжних країн щодо створення сприятливих умов для бізнесу. Запропоновано шляхи покращення вітчизняного бізнес-клімату та проаналізовано основні напрями удосконалення державної політики щодо розвитку підприємництва.

Ключові слова: бізнес, підприємництво, тінізація, податковий кодекс, реформи, рейтинг, Світовий банк, державна політика.

Протиріччя між соціально-економічною роллю й уразливим положенням бізнесу, а також недостатній рівень розвитку малого та середнього підприємництва в Україні підкреслюють необхідність створення сприятливих умов для його успішного розвитку та впровадження комплексних програм його підтримки. Досвід розвинених країн свідчить, що активна участь держави в розробці й реалізації економічної політики, спрямованої на підтримку цього сектору економіки, є необхідною умовою його успішного функціонування та розвитку.

У попередніх дослідженнях було доведено, що через значний вплив сукупності дестабілізуючих чинників сучасна вітчизняна економічна

© Сиваненко Г., 2012

дійсність характеризується гострими кризами різних галузей, що безпосередньо впливає на розвиток малого бізнесу [1]. Можна додати, що особливості формування підприємництва в Україні обумовлюються характером перехідного періоду, а такому періоду в економіці будь-якої країни притаманні нестабільність, альтернативність, вплив неекономічних факторів.

Проблемам і перспективам розвитку малого та середнього бізнесу приділяють увагу такі вчені, як А. Айсан, М. Наблі, М. Варудакіс, М. Буссе, Т. Кінда, К. Ващенко, З. Варналій, В. Воротін, В. Геєць, О. Лібанова, Я. Жаліло, Г. Колісник, В. Кіщак [2–8] та ін. Дослідження науковців в основному розкривають стан і перспективи розвитку підприємництва та окреслюють основні засади стратегії модернізації світової та української економіки в посткризовий період.

Сучасні економічні умови та розвиток політичних і соціально-економічних відносин вимагають не лише окреслення перспектив, а й розробки альтернативних варіантів розвитку, зокрема із використанням успішного зарубіжного досвіду. Таким чином, існує необхідність постійного дослідження цієї проблеми та розробки відповідних рекомендацій для бізнесу, що і є метою статті.

На сучасному етапі економічного розвитку України, коли її визнано країною з ринковою економікою, необхідно приділити особливу увагу аналізу існуючих механізмів управління підприємством, його державної підтримки з урахуванням членства нашої держави у Світовій організації торгівлі (СОТ) і формування нових механізмів співпраці з Європейським Союзом. Одним із кроків держави, анонсованим як покращення підприємницького клімату, було впровадження Податкового кодексу України, пенсійної реформи та низки інших законодавчих актів [9].

Як свідчать статистичні дані, оборот підприємств оптової торгівлі за січень 2012 р. становив 63.5 млрд грн. Фізичний обсяг оптового товарообороту порівняно з січнем 2011 р. збільшився на 0.1 %. Оборот роздрібною торгівлі (включає роздрібний товарооборот підприємств, які здійснюють роздрібну торгівлю, розрахункові дані щодо обсягів продажу товарів на ринках і фізичними особами-підприємцями) за січень 2012 р. становив 50.2 млрд грн, що на 13.8 % більше обсягу січня 2011 р. Індекс інфляції за 2011 р. становив 104.6. Кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) у 2011 р. збільшилась у порівнянні з 2010 р. на 36 128 одиниць і становила 1 294 641 підприємств [10; 11].

Отже, за статистичними даними, вітчизняна економіка поступово виходить із кризи та демонструє навіть певне зростання відносно показників 2010 та 2011 років. Однак офіційна статистика не враховує (або частково враховує) діяльність фізичних осіб підприємців, які складають 90 % малого бізнесу в Україні. Як стверджують офіційні джерела, можна спостерігати лише покращення підприємницького та інвестиційного клімату, але дані громадських організацій, консалтингових, аудиторських компаній і самих підприємців ілюструють майже діаметрально протилежну ситуацію.

Однією з основних проблем є те, що платнику податків складно порахувати, скільки конкретно коштів він повинен заплатити в бюджет і за що; крім того, при оплаті цих коштів виникають штучно створені труднощі. Спроби реформування податкової системи України із впровадженням Податкового кодексу ситуацію не покращили. Реформи так і не зменшили рівень тінізації економіки, як і корупцію в контролюючих органах (рис. 1). Більше ніж 50 % української економіки перебуває в тіні, що є одним із найвищих показників у світі. Це спричинено недосконалістю державної політики щодо бізнесу.

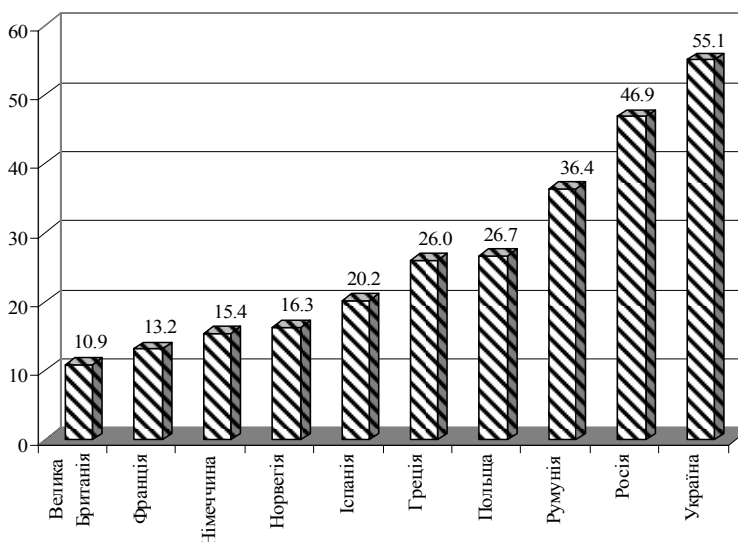

Рис. 1. Рівень тінізації економіки у 2011 р., % [12]

Доцільно навести декілька прикладів успішного втручання держави в ринкову економіку, що нейтралізували більшу частину негативного впливу кризових явищ. Економіка США кінця 70-х переживала найсильнішу стагнацію. У 1986 р. президент Р. Рейган ухвалив рішення щодо скорочення майже всіх видів податків. Одночасно була реформована система корпоративних податків, що обмежило кількість оптимізаційних заходів, до яких вдавалися компанії, аби зменшити оподатковувану базу. Результат не змусив себе довго чекати – економіка зі стагнації перейшла у стадію активного зростання. Також у США упродовж декількох років з'явилося більше 40 млн робочих місць.

Супротивники зниження податків часто ставлять за приклад Швецію, де податки найвищі в Європі, але рівень життя найкращий. Крім того, Швеція – одна з тих країн, які практично не відчули кризи у 2008 р. Сьогодні рівень економіки в країні перевершив докризовий показник. Таких результатів країна змогла досягти за рахунок накопичень у приватному секторі, що дозволило зберегти попит на внутрішньому ринку, також до настання кризи у Швеції був різко знижений прибутковий податок. Однією з основних причин стабільного економічного стану країни є низькі адміністративні видатки, зокрема на утримання парламенту.

Для порівняння можна навести динаміку витрат на утримання Державної податкової служби України (ДПСУ), за даними Міністерства фінансів України (рис. 2). При зменшенні господарюючих суб'єктів на 13.44 % у 2011 р. фінансування ДПСУ залишилось на попередньому рівні [11], це підтверджує неузгодженість державних адміністративних витрат із реальним станом економіки і створює додаткове навантаження на бізнес.

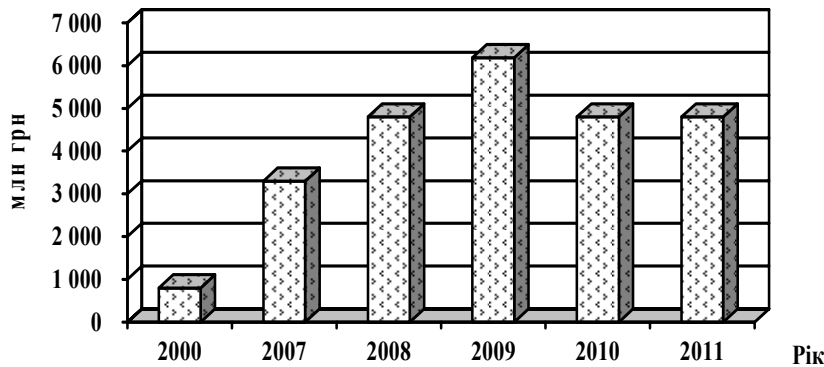

Рис. 2. Витрати на утримання ДПСУ у 2000–2011 рр. [13]

Для більш глибокого розуміння сучасного стану підприємництва в Україні слід порівняти тенденції його розвитку з відповідними показниками Польщі (однієї з країн східної Європи, де можна спостерігати успішний досвід проведення реформ) та Грузії (яка найбільш активно з пострадянських країн модернізує власну економіку).

У ході реформування економічної системи Польщі основний акцент було зроблено саме на підтримці малого та середнього бізнесу (МСБ). У результаті низки заходів, запроваджених державою, частка зайнятого населення в секторі малого та середнього бізнесу в 2009 р. становила 60 % (в Україні – 15 %), частка у ВВП – 46–47 % (в Україні – 8 %) [8; 10].

Доцільно навести основні кроки уряду Польщі, які зумовили позитивний результат, активізувавши розвиток саме малого та середнього бізнесу:

- 1995 р. – створено "Польський фонд підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу", який надає аналітичну інформацію про стан і перспективи розвитку МСБ та забезпечує координацію дій 240 агентств та інститутів підтримки МСБ;
- 1997 р. – організовано "Національний фонд кредитних гарантій", який здійснює кредитну підтримку МСБ;
- 1997 р. – відкрито "Агентство розвитку техніки та технологій", що суттєво скоротило час впровадження інноваційних технологій у практичну діяльність малих і середніх підприємств;
- 2003 р. – розпочато процес удосконалення податкового законодавства, зокрема впроваджено пільгові податкові тарифи для но-

вих підприємств, спрощено процедуру банкрутства, запроваджено систему гарантування кредитів для МСБ;

- 2002–2006 рр. – затверджено програму "Капітал для підприємців", яка спростила процес залучення інвестицій для фінансування МСБ [8].

Ці заходи дозволили Польщі у щорічному проекті Світового банку "Легкість ведення бізнесу" покращити свою позицію на 20 пунктів і піднятися з 82 місця у 2009 р. на 62 у 2012 р. серед 183 досліджених країн (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг Світового банку "Легкість ведення бізнесу" [14]

Країна	Легкість ведення бізнесу	Реєстрація підприємств	Одержання дозволів на будівництво	Реєстрація власності	Кредитування	Захист інвесторів	Оподаткування	Міжнародна торгівля
Сінгапур	1	4	3	14	8	2	4	1
США	4	13	17	16	4	5	72	20
Данія	5	31	10	11	24	29	14	7
Грузія	16	7	4	1	8	17	42	54
Польща	62	126	160	89	8	46	128	46
Ліберія	151	35	123	176	98	147	98	116
Україна	152	112	180	166	24	111	181	140
Болівія	153	169	107	138	126	133	179	126

Позитивні тенденції демонструє й Грузія, де з 1 січня 2011 р. набув чинності новий Податковий кодекс. Ним зокрема введено класифікацію бізнесу та посаду – "захисник прав платників податків" (або податковий омбудсмен), який щорічно звітуватиме Фінансово-бюджетному комітету щодо ситуації із захистом прав платників податків. Також суттєво знижено податкове навантаження в порівнянні з попереднім варіантом кодексу. За новим Податковим кодексом грузинський бізнес розподілено на мікробізнес, малий, середній і великий (до категорії "мікробізнес" увійшли фізичні особи зі щорічним оборотом коштів до 30 тис. ларі (16 690 доларів США), які не використовують найману робочу силу. Цей тип бізнесу взагалі звільнений від сплати податків. Також від сплати ПДВ (18 %) звільнений бізнес з оборотом до 100 тис. ларі (55 600 доларів США). Під формулювання "малий бізнес" потрапляють бізнесмени зі щорічним оборотом коштів не більше 200 тис. ларі (111 300 доларів США), які обкладаються податком від 3 до 5 %. Крім того, спрощено бухгалтерський облік (потрібно лише щоквартально відсилати податкову декларацію електронною поштою); прибутковий і соціальний податок об'єднані й становлять 20 %, податок із прибутку – 10 %, ПДВ – 18 %. Об'єкт підприємництва відкривається за 15–20 хвилин – для реєс-

трації в цивільному реєстрі потрібна лише заява. Ліцензії на діяльність не потрібні (крім медичної та педагогічної) [15].

Таким чином, навіть у країнах із авторитарним режимом, де відсутня ринкова економіка, а політична ситуація нестабільна, умови ведення бізнесу кращі, ніж в Україні. Тобто внаслідок реформ в Україні ведення бізнесу дедалі ускладнюється: 152 позиція в рейтингу 2012 р. – це – 3 пункти по відношенню до 2011 р., коли наша країна посідала 149 місце. Одним із найгірших показників є рейтинг податкової системи. Однак справа не тільки в розмірах самих податків (в Україні існує 22 обов'язкових платежі). Згідно з доповіддю "Складність дотримання податкового законодавства України" Світового банку (табл. 2), податкова система нашої країни є однієї із самих складних. За наведеним у доповіді рейтингом Україна посідає 181-ше місце серед 183 країн світу за показниками умов сплати податків.

Таблиця 2

Складність сплати податків у різних країнах світу [16]

Країна	Кількість податків (загальних і місцевих)	Час на сплату податків, годин у рік
Гонконг	3	80
Норвегія	4	87
Грузія	5	100
Китай	7	398
Данія	9	135
Казахстан	9	271
Росія	11	320
США	11	187
Італія	15	285
Україна	22	657

Податкове навантаження охоплює не тільки податки та інші обов'язкові платежі, а й вартість часу працівників підприємств, що забезпечують і контролюють дотримання вимог податкового законодавства. Лише на це українські підприємства витрачають понад 8 % свого річного доходу, а якщо врахувати постійні зміни в законодавстві, регулярні перевірки, необхідність відвідування контролюючих органів, то вітчизняні товари при такому підході втрачають конкурентоспроможність на світовому ринку.

Американський економіст Артур Лаффер довів, що оптимальне податкове навантаження становить близько 35–40 % від доходу. Занадто низькі податки не дають державі виконувати свої функції, невелике ж перевищення цього показника приводить до зниження доходів держбюджету, а значне – до глибокої тінізації економіки. У цьому випадку бізнес працює, але з'являється корупційний податок за сприяння в ухилянні від сплати податків: співробітники податкової інспекції, МВС, СБУ, прокуратури, судді, політики отримують кошти.

Можна стверджувати, що для успішного виведення економіки зі стану стагнації та подальшого поліпшення бізнес-клімату необхідні не лише виважені рішення на рівні держави, а й перебудова самосвідомості та підвищення соціальної відповідальності всіх учасників ринку. Як стверджує більшість підприємців, вони прагнуть чесно сплачувати податки, але в умовах нестабільного законодавства, що постійно змінюється, не мають змоги це робити. Наприклад, замість того, щоб знизити навантаження на загальну систему оподаткування, ввели фактично паралельну податкову систему – спрощену (3–10 % з обороту для юридичних осіб та від 1 до 20 неоподатковуваних мінімумів для фізичних осіб – підприємців й соціальний внесок), яку використовують для оптимізації.

Беручи до уваги умовно законні схеми зниження податкового навантаження (наприклад, реєстрація співробітників приватними підприємцями), оподаткування в Україні приблизно відповідає середньоєвропейському рівню, але дефіцит держбюджету, соціальна напруга та інші негативні тенденції зберігаються. Справа в тому, що більше 50 % (за даними Мінекономіки, від 30 до 35 %) економіки країни перебуває в тіні. При цьому найбільшим інвестором в Україну є Кіпр – таким чином бізнес виводить кошти в офшори (повертаючи їх потім у вигляді інвестицій, що мінімізує податки), користується послугами конвертаційних центрів, використовує найменші прогалини в законодавстві [17].

За даними ДПСУ, в Україні здійснювали діяльність близько одного мільйона представників малого бізнесу. Якщо порівняти ці дані з офіційною статистикою, яку наводить Державна реєстраційна служба України (ДРСУ), станом на 1 січня 2011 р. в Україні зареєстровано 4 966 747 фізичних – осіб підприємців, або 3 115 511 фізичних осіб – підприємців (ФОП), діяльність яких не припинена. Їхня кількість, за даними ДРСУ, упродовж 2011 р. збільшилася: станом на 1 січня 2011 р. припинили підприємницьку діяльність 1 851 236 ФОП, а станом на 1 січня 2012 їхня кількість зросла до 2 099 999 осіб, тобто збільшилася на 13.44 % [11].

Отже, для подолання корупції та покращення бізнес-клімату в Україні потрібно реформувати податкову систему та знизити податкове навантаження, унеможливити існування двох неузгоджених систем оподаткування, залишити лише два податки – з обороту та соціальний. Також для активізації інвестиційної діяльності необхідно впровадити стимулюючу модель податку на прибуток із відповідним механізмом його адміністрування. Для прикладу, в розвинених європейських країнах ставки податку досить високі (25–35 %), однак вони застосовуються лише для тієї частини прибутку, яку акціонери (власники) бажають вилучити (тобто отримати як дивіденди). Для тієї ж частини, яку підприємство планує інвестувати, діють спрощені податкові режими у формі знижених податкових ставок на прибуток або загалом звільнення від оподаткування тієї частини податку на прибуток, яку підприємство реінвестує в модернізацію.

Слід чітко сформулювати та узгодити державну політику у сфері підтримки малого та середнього підприємництва з планом дій та системою

контролю як проміжних, так і кінцевих результатів, а також мінімізувати втручання органів державної влади в діяльність суб'єкта господарювання.

Потрібно відзначити, що певні зрушення щодо модернізації економіки все ж таки відбуваються: зокрема 22 березня 2012 р. набув чинності Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" № 4618-VI [18], який може стати значним стимулом для розвитку вітчизняного підприємництва. Законом зафіксовано основні напрями державної політики: вдосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування, залучення малого підприємництва до виконання державних науково-технічних та соціально-економічних програм, забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств, сприяння підготовці та перепідготовці кадрів, стимулювання використання новітніх технологій тощо. Також визначено основні види державної підтримки, передбачено створення національного фонду підтримки підприємництва та деталізовано поділ бізнесу на мікро-, малий, середній та великий, що дозволить більш адресно спрямовувати державну підтримку. У Законі врахований найбільш вдалий світовий досвід у сфері державної політики сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Таким чином, якщо Закон не залишиться лише декларацією намірів держави для поліпшення бізнес-клімату, а отримає відповідне фінансування та практичне впровадження, Україна не лише покращить свої позиції у світових рейтингах, а й відчує суттєве зменшення соціальної напруги в країні та поліпшить фінансове становище як бізнесу, так і громадян. Усі зміни щодо стану підприємництва в Україні – як позитивні, так і негативні – будуть предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Торопков В. М.* Тенденції та перспективи розвитку малого бізнесу в сучасних економічних умовах / В. М. Торопков, Г. П. Сиваненко // Науковий вісник ЧТЕІ. — 2012. — № 1. — С. 122–128.
2. *Aysan A.* Governance Institutions and Private Investment / A. Aysan, M. Nabli, M. Varoudakis // An Application to the Middle East and North Africa, paper presented to ERF's 13th Annual Conference "Oil: its impact on the global economy", 16–18 December 2006, Kuwait.
3. *Busse M.* "Political risk, institutions and foreign direct investment / M. Busse and C. Hefeker // European Journal of Political Economy. — 2007. — № 23. — P. 397–415.
4. *Kinda T.* Investment climate and FDI in developing countries: Firm-Level Evidence/ Kinda T. // World development. — 2010. — № 4. — P. 498–513.
5. *Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Геєць та ін.* — К., Держкомпідприємство, 2008. — 226 с.
6. *Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / кер. авт. кол. Я. А. Жаліло.* — К.: НІСД, 2011. — 54 с.

7. Колісник Г. М. Види і форми державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні / Г. М. Колісник // Науковий вісник : зб. наук.-тех. пр. — Львів : НЛТУУ, 2007. — Вип. 17.1. — С. 217–224.
8. Кіщак В. Розвиток малого та середнього підприємництва: досвід Польщі, Угорщини, Чехії [Електронний ресурс] / В. Кіщак, І. Кіщак. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
9. Верховна Рада України : Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
10. Державна служба статистики України : Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Державна реєстраційна служба України : Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://www.drsu.gov.ua/show/1762>.
12. *Economics* [Електронний ресурс]. — Way of access : <http://www.economics-ejournal.org>.
13. Міністерство фінансів України : Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
14. *IFK Doingbusiness* [Електронний ресурс]. — Way of access : <http://www.doingbusiness.org>.
15. *Georgia USA* [Електронний ресурс]. — Way of access : <http://www.georgia.org/business-resources/small-business-resources>.
16. *Deloitte* [Електронний ресурс]. — Way of access : <http://www.deloitte.com>.
17. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.
18. *Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні* : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4618-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2012.

Сиваненко Г. Бизнес-климат как предпосылка инновационного развития страны. *Исследовано современное состояние и влияние последних регуляторных актов на малый и средний бизнес в Украине, рассмотрен успешный опыт отдельных зарубежных стран по созданию благоприятных условий для бизнеса. Предложены пути улучшения отечественного бизнес-климата и проанализированы основные направления совершенствования государственной политики по развитию предпринимательства.*

Ключевые слова: бизнес, предпринимательство, тенезация, налоговый кодекс, реформы, рейтинг, Всемирный банк, государственная политика.

Syvanenko G. Business climate as a prerequisite for innovation development of the country. *The modern state and the impact of recent regulations on small and medium enterprises in Ukraine have been examined, successful experience of some foreign countries to create favorable conditions for business have been studied. The ways of improving the domestic business climate have been offered and the basic directions of improving public policy for business development have been analysed.*

Key words: business, entrepreneurship, shadowing, tax code, reforms, ranking, World Bank, public policy.